

УДК 371.123(489)

А. О. Роляк,
аспірант

(Відділ порівняльної професійної педагогіки,
Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих АПН України)
rolyakangel@mail.ru

РОЛЬ І ФУНКЦІЇ ВЧИТЕЛЯ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДАНІЇ

Стаття присвячена визначенню ролі вчителя в данському суспільстві, яке розвивається на демократичних принципах. На основі аналізу міжнародних європейських та національних документів Данії, автором обґрунтовуються основні функції вчителя сучасної данської народної школи та надається сутнісна характеристика їх змінам, відповідно до трансформаційних процесів у європейському освітньому просторі.

Характерними рисами XXI століття є інформативність та динамічність. Освіта за таких обставин не може залишатись сталою, вона повинна постійно оновлюватись. Орієнтація освітнього процесу не тільки на засвоєння знань, але й на розвиток умінь, навичок та компетентностей самостійно навчатися, знаходити і аналізувати нову інформацію та використовувати отримані знання у власній практичній діяльності, приводить до зміни функцій та ролей всіх суб'єктів освітнього середовища, включаючи вчителя.

Учитель сьогодні – це ключова фігура освітнього простору сучасного суспільства. Саме від педагога залежить рівень освіченості громадян, культурний розвиток та духовність нації в цілому [1].

Трансформації, що відбуваються в останній час в соціокультурному, економічному та освітньому просторі нашої країни, вимагають суттєвої перебудови діяльності педагога в професійному полі. Оскільки освітні послуги можуть досягти високої якості лише при наявності висококласних педагогів, які спроможні мобільно реагувати на всі зміни в освітньому середовищі, адекватно та компетентно виконувати свої професійні функції і постійно вдосконалювати власну педагогічну майстерність.

Для України XXI ст. повчальним може стати досвід демократичної Данії, яка розвивається як відкрите інформаційне суспільство, в якому головною умовою добробуту кожного громадянина є знання. Вся система освіти Данії ґрунтується на формуванні самодостатньої, інтелектуально розвиненої особистості, яка зможе бути конкурентоспроможною на міжнародному ринку праці. На принципах інноваційності та людиноцентризму будується і система педагогічної освіти Данії, яка націлена на підготовку такого вчителя, який спроможний робити все можливе, щоб допомогти кожній дитині пізнати самого себе і розвинути свої найкращі якості, забезпечивши цим власне повноцінне життя у прогресивному суспільстві.

Проблеми зміни ролей і функцій вчителя на сучасному етапі розвитку української та європейської освіти висвітлюються в роботах українських науковців В. Г. Кременя, Л. П. Пуховської, І. Ф. Зязюна, Г. М. Сагача та ін. Серед дослідників Данії, які висвітлюють питання професійної діяльності вчителя данської народної школи, можна назвати П. Ф. Лаурсена, Л. Р. Скоу, О. В. Йенсена. Характеристикам ефективного, "аутентичного" вчителя особливе місце відводиться в підручниках з педагогіки та дослідженнях данських педагогів, таких як Біргітте Біркванд "Професійний розвиток вчителя в Данії", С. Хеннігсена "Теорія і практика підготовки вчителя" та ін. Разом з тим, як свідчать результати попереднього вивчення, причини та характеристики змін функцій і ролей вчителів у сучасному розвиненому демократичному європейському суспільстві, є недостатньо дослідженими та науково обґрунтованими.

Актуальність зазначеної проблеми обумовила вибір теми нашої статті, мета якої насамперед полягає у визначенні основних функцій данських учителів та аналізі їх трансформацій у відповідності до загальноєвропейських освітніх змін. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: дати характеристику сучасному данському вчителю; визначити сутнісні риси його професійної діяльності; виявити особливі зміни у функціях та ролях вчителя, що відбуваються у данському демократичному суспільстві сьогодні.

В освітньому просторі сучасної демократичної Данії постійно підкреслюється думка про те, що особистість вчителя є основним фактором оновлення всієї системи освіти в країні. Учитель у демократичному інформаційному суспільстві – це не просто людина, яка має спеціальну підготовку і займається педагогічною діяльністю; це особистість, яка може організувати та повністю реалізувати навчально-виховний процес у школі. У доповіді Міністра Освіти Данії на міжнародній конференції в межах 46-ї сесії ЮНЕСКО зазначено, що головною функцією сучасного педагога у суспільстві – є управляти процесами навчання, розвитку та формування особистості [2]. Учитель відкриває своїм учням шлях до знань та допомагає пізнавати світ і розуміти ідеї та цінності суспільства, поважати інших для того, щоб розібратись в самому собі [5].

Після навчання в середній школі, молоде покоління вступає у світ, який дуже швидко змінюється у всіх сферах: науковій, технологічній, політичній, економічній, соціальній і культурній. Для того, щоб орієнтуватись в такому швидкоплинному світі, майбутній спеціаліст повинен мати перш за все якісну освіту. Якісна освіта в сучасному розумінні – це не лише певний об'єм здобутих знань, це і готовність випускника до успішної життєдіяльності в умовах постійних змін і вчитель " повинен давати можливість кожному учню розвиватись як цілісній компетентній особистості, яка зможе побудувати власне життя, приймаючи активну участь у розбудові сучасного суспільства" [2: 6].

Виходячи з основних положень філософії гуманістичної, вільної, демократичної освіти, підкреслимо, що всій системі навчання Данії притаманні риси людиноцентрованої критично-креативної парадигми [7: 327]. Таким чином, в своїй професійній діяльності вчителі данських шкіл зазвичай намагаються:

- спиратись на особисті якості та на самостійність дитини протягом навчання;
- створювати умови для активності, творчості та відповідальності учня у процесі навчання;
- націлювати дитину на розширення життєвого досвіду протягом освітнього процесу;
- формувати мотивацію до безперервної освіти;
- розвивати в своїх учнях ініціативність, творчість, корпоративну культуру [3].

Сутнісною рисою діяльності вчителів народних шкіл Данії на сучасному етапі є особистісно-орієнтоване навчання, яке в першу чергу базується на:

- 1) організації пізнавальної діяльності дитини в індивідуальних та колективних формах;
- 2) системній психолого-педагогічній діагностиці особистісних якостей кожного учня;
- 3) спонуканні учня до досліджень, експериментувань, аналізу результатів, тобто до постійного підвищення інтелектуального та культурного рівня;
- 4) використанні в процесі навчання можливостей певного освітнього середовища, тобто сучасної школи, соціуму, країни та світу в цілому.

Данські педагоги вважають, що навчання, яке орієнтується на особистість кожного учня, дає можливість дитині вдосконалюватись, покращувати свої знання та налагоджувати зв'язки із суспільством. Характерним є те, що данський учитель з одного боку дає дитині свободу вільно висловлювати свої думки, відкрито обговорювати проблеми чи непорозуміння, а з другого – наполягає на відповідальності самого учня за результати навчання [3: 35]. Від учителя вимагається, щоб процес отримання нових знань був цікавим та різноплановим. Коли педагог викладає свій предмет з ентузіазмом та захопленістю, він досягає максимальних результатів [3: 42].

Як показує дослідження, функції навчання та формування особистості активного громадянина, залишаються ядром професійної діяльності вчителя. При цьому навчання (практична підготовка, тренінг) розглядається, як процес накопичення знань та розвитку вмінь і компетентностей для практичної діяльності у прогресивному інформаційному суспільстві. Знання, до отримання яких вчитель спонукає своїх учнів, є основою для розуміння дитиною явищ, що відбуваються в природному оточуючому середовищі та адекватного увявлення про "соціум", про те, як утворюється та функціонує сучасне демократичне суспільство [4: 13].

Відмітимо, що в освітніх документах Данії і в працях більшості сучасних данських науковців, термін "виховання" (upbringing) практично відсутній [1; 2; 3; 4; 6; 8]. Це можна пояснити тим, що в процесі формування етичних та моральних норм поведінки людини, Данія, як розвинена демократична країна, вже давно відмовилась від, все ще не ліквідованої в нашій країні, авторитарної педагогіки. Видатні Данські педевтологи, адміністрація провідних навчальних закладів Данії, вище освітнє керівництво ніколи не акцентують вчителя на безпосередній "виховний вплив", віддаючи перевагу посереднім засобам формування у молоді належних норм моралі та демократичних канонів індивідуальної і колективної поведінки. Таким чином, данський вчитель у своїй діяльності зосереджується не на прямому, а опосередкованому впливі на дитину, зокрема, на створенні сприятливих умов для саморозвитку і самовдосконалення особистості кожного учня.

Ціннісні орієнтири вільного, демократичного суспільства, на які націлює вчитель кожного учня данської середньої школи, перераховуються у доповіді "Моральні цінності та практика" 2000 р. Найголовнішими з них є:

- 1) Інтелектуальна і духовна свобода та свобода вираження власної думки.
- 2) Повага до прав інших, почуття власної гідності та самоповаги.
- 3) Індивідуальність і вміння спілкуватись в колективі.
- 4) Співчуття та турботливість.
- 5) Прагнення до самовдосконалення.
- 6) Вміння слухати інших та висловлювати власні думки.
- 7) Допитливість, обов'язковість, ентузіазм.
- 8) Бажання бути активним в професійній діяльності.

9) Розуміння природних процесів та відповідальність за оточуюче середовище [3].

Сукупність цих ціннісних норм, утворює в свою чергу головну вісь і у свідомості вчителя, яка впливає на його педагогічну діяльність. Концепції демократичної освіти Данії, які були обґрунтовані данськими філософами Альфом Россом, Халом Кочом [7], дали можливість всебічно розвиватись особистості незалежного данського вчителя, його ідеологічній свободі та вільному самовираженню.

На нашу думку, розвиток трьох основних досягнень демократичної данської системи народних шкіл: 1) неавторитарної методики навчання та виховання, 2) права учнів активно впливати на прийняття рішень, 3) проголошення рівних можливостей для всіх громадян суспільства отримати якісну освіту, – вплинув на те, що функції навчання та розвитку особистості, які залишались основними функціями вчителя протягом всього ХХ століття, поступово трансформувались у єдину функцію *сприяння якісній освіті учня*.

Функція *сприяння якісній освіті учня* є головною у професійній діяльності сучасного данського вчителя. Вона проявляється в першу чергу, коли педагог викладає навчальний матеріал з профільюючого предмету. Процес передачі знань при цьому має практико-орієнтований характер. Завдання вчителя полягає в тому, щоб сформувати простір для оволодіння предметом, який включає як теоретичні знання, так і розуміння того, де і коли предметні знання будуть потрібні в житті [7].

Допомагаючи учню оволодіти змістом свого предмету, данський вчитель обирає різні методології, які включають сучасні інформаційно-комунікаційні технології, проектне, дослідницьке навчання, а також методології експерименту та реалізації особистої освітньої траєкторії. Мета вчителя полягає в тому, щоб забезпечити розвиток у учнів не лише вміння вирішувати практичні завдання, пов'язані зі змістом предмету, що викладається, але й сприяти формуванню таких компетентностей школярів, як інформаційної, соціальної, особистісної. Данські педагоги вважають, що вчитель не повинен фокусуватись лише на передачі знань з свого предмету, він повинен поступово корегувати особисті якості учнів, які виявляються в процесі оволодіння теоретичним матеріалом. Іншими словами, вчитель данської народної школи, за допомогою засобів педагогічної діяльності, робить все можливе, щоб створити умови для розвитку самостійності, творчості, відповідальності учня в освітньому процесі та формування в нього мотивації до безперервної освіти [1; 2; 8]. Дослідження показало, що для данських вчителів власне сам процес навчання має таке ж саме значення, як і кінцевий результат. А результат роботи в класі залежить від здатності вчителя в процесі навчання обирати оптимальні методи досягнення поставлених цілей, спираючись на здібності та досвід учнів. Підкреслимо, що в освітньому просторі демократичної Данії для учнів середніх шкіл створюються умови індивідуального вибору освітніх ресурсів [9]. Діяльність вчителя будується таким чином, щоб застосовуючи методи бесід та діалогів, спонукати учнів до вільного висловлювання думок на уроці. Після уроків учні мають можливість організувати дискусії та обговорення методів, які використовувались вчителем в процесі викладення предметного матеріалу і вносити свої корективи до викладання предмету. В педагогічній літературі Данії відзначається, що застосування демократичних принципів навчання приводить до більшої зацікавленості учнів самим процесом накопичення знань. Оскільки, як стверджує данський філософ Маде Сторґаард Йенсен "демократія це те, що з'являється в той момент, коли дитина захоплюється процесом навчання" [7: 169].

Функція *сприяння якісній освіті учня* виявляється також, коли вчитель обирає різні методи оцінювання результатів досягнень учнів. У сучасних умовах в Данії особливо актуальною стала оцінка результатів навчання, яка заснована на процесах самоаналізу. Допмагаючи учням складати власні портфоліо, профіль умінь чи щоденники досягнень, учитель створює умови для спільної із учнем діяльності, вимагаючи при цьому від учнів самостійної постановки цілей, корекції навчального процесу, критичної оцінки своїх знань. Таким чином функція *сприяння освіті учня* тісно пов'язана з функціями *проекткування та управління*. Іншими словами вчитель приймає участь у плануванні та спрямуванні освітнього маршруту своїх учнів, враховуючи їх індивідуальні потреби та особисті таланти і здібності [9: 18].

Функція *управління* реалізується сучасним вчителем данської народної школи в двох напрямках:

- 1) в координації діяльності суб'єктів освітнього процесу;
- 2) у визначенні освітньої політики [9: 28].

Управління суб'єктами освітнього процесу є однією із складових професійної діяльності вчителя. Для цього від данського вчителя вимагається: по-перше – ефективна організація процесу навчання; по-друге – участь у співпраці з колегами у школі чи в міжшкільних освітніх програмах; по-третє – розширення ділових контактів вчителя із соціальними партнерами освіти, до яких можна віднести батьків, представників різних наукових, культурних, громадських організацій.

Організуючи процес навчання та спрямовуючи його в певному напрямі, вчитель данської школи несе повну відповідальність за прийняття рішень щодо змін у навчальному процесі та за результати своєї діяльності.

Згідно з Законом про Демократію, вчителі професіонали активно залучаються до роботи із батьківськими комітетами, професійними, молодіжними організаціями, із закладами культури. У кожній народній школі працюють комітети, до складу яких входять 5-7 батьків, 2 учня та 2 вчителя. Потрібно підкреслити, що такі шкільні комітети мають досить вагомі права. Вони можуть затверджувати принципи роботи школи (кількість уроків на день, кількість додаткових предметів, тощо); оцінювати бюджетні витрати школи; узгоджувати навчальний матеріал, який використовується вчителями на уроках; висловлювати свої думки перед муніципальними радами, щодо призначень нових вчителів та керівництва школи [2: 5].

Реалізуючи функцію *управління*, данські вчителі приймають участь у формуванні освітньої політики країни на всіх рівнях – починаючи зі школи, де вчитель має право вносити корективи до навчально-виховної програми школи; закінчуючи державною політикою, коли, через муніципальні комітети та громадські організації, вчитель ініціює нові освітні проекти.

У доповнення до вищезгаданих функцій, у сучасній педагогічній літературі виділяють такі функції професійної педагогічної діяльності, які націлені на особистий розвиток та професійне вдосконалення самого вчителя. Це, так звані, *рефлексивна* функція: свідома постановка гуманістичних цілей освіти, вміння вчителя аналізувати і свою власну діяльність, і діяльність своїх учнів; і функція *самоосвіти та саморозвитку*, яка пов'язана з розвитком особистості вчителя в процесі неперервного педагогічного пізнання та вдосконалення педагогічної майстерності протягом всього життя [8].

Свідченням надзвичайної уваги данського суспільства до проблем професійної майстерності і якісної праці вчителів є прийняття в 2002 р. спеціальної державної програми "Освіта і навчання 2010". У ній зазначається, що майстерність вчителя та якість його роботи є найважливішими чинниками, які визначають рівень досягнень учнів [5: 7].

Питання ефективної роботи данського вчителя стоїть особливо гостро сьогодні, коли міжнародні статистичні дані говорять про те, що данські школярі, в порівнянні з учнями середніх шкіл інших розвинених Європейських країн, не показують тих високих результатів, які від них очікували експерти ЮНЕСКО.

У доповіді "Освіта протягом життя: стратегічний план Данії" [4] представленій Міністром Освіти Данії Європейській Комісії у квітні 2007 р., підкреслюється той факт, що експертами ОЕСР були виявлені ряд суттєвих недоліків у системі всієї народної освіти країни, найголовнішими серед яких вважаються наступні:

- недостатній рівень академічних знань у випускників народних шкіл з математики, рідної мови та читання;
- відсутність ефективної системи оцінки результатів навчання;
- серйозні недоліки в навчанні дітей з фізичними вадами та низьким соціальним статусом;
- неадекватний обмін досвідом між школами.

Для подолання серйозних недоліків у середній освіті уряд Данії пропонує:

- 1) сформулювати нові цілі професійної діяльності вчителів середніх шкіл, спрямовані в наступних напрямках – готувати учня до навчання протягом всього життя; знання культури та історії Данії повинні бути більш фундаментальними;
- 2) скласти сучасні робочі програми, націлені на підвищення рівня знань з читання, математики, природничих наук, англійської мови;
- 3) контролювати якісні показники рівня знань учнів в середніх школах країни;
- 4) створити нову національну систему оцінки результатів навчання;
- 5) ввести в країні нові програми безперервної педагогічної освіти, націлені на підготовку ефективних вчителів професіоналів [4: 13-14].

Таким чином, для вищих педагогічних навчальних закладів Данії центральною повинна стати ідея формування "ефективного, аутентичного вчителя" для суспільства [6: 66]. Іншими словами, такого вчителя, який спроможний завдяки своїм особистісним характеристикам, компетентностям та професійній майстерності досягти високої якості у викладанні свого предмету, у спонуканні учнів до постійного оновлення знань, у формуванні активних громадян демократичної країни.

Висновки. Отже, в результаті нашого дослідження ми можемо зробити наступні висновки:

- учитель у демократичному суспільстві знань – це особистість, яка може компетентно організувати та повністю реалізувати процес навчання та розвитку особистості у школі;
- сутнісною рисою діяльності вчителів народних шкіл Данії на сучасному етапі є особистісно-орієнтоване навчання;
- до кінця ХХ ст. ядром професійної діяльності вчителя данської середньої школи залишались функції *навчання та формування особистості активного громадянина*

демократичного суспільства, які поступово трансформувались у єдину функцію сприяння якісній освіті учня;

– в діяльності сучасного вчителя народної школи в Данії виявляються нові, інтегровані функції, серед них: 1) функція *проекткування та управління* освітнім процесом; 2) *рефлексивна* функція; 3) функція *самоосвіти та саморозвитку*;

– порівняльний аналіз данського та вітчизняного досвіду може бути використаний у процесі подолання недоліків в системі педагогічної освіти України.

– Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що проведений аналіз не вичерпує всіх сторін окресленої проблеми. Наступним етапом даного дослідження може стати подальше вивчення процесу формування вмінь, навичок та компетентностей вчителя данської народної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Bikvard B. Teacher Professional Development in Denmark / Birgitte Bikvard // Phi Delta Kappan. – 1997. – vol. 78, № 8. – P. 611-614.
2. Danish Ministry of Education. The Development of Education: National Report of Denmark prepared by the Research and Development Centre for Adult Education for the 46th International Conference on Education (September 5 – September 8.) – Geneva: IBE, 2001. – 32 p.
3. Danish Ministry of Education. Values in Practice / Danish Ministry of Education – Kobenhavn K: Sangil Grafisk Produktion, 2000. – 56 p.
4. Education and lifelong skills upgrading for all. Denmark's strategy for lifelong learning: Report to the European Commission (April 2007.) / Danish Ministry of Education – Copenhagen: Danish Ministry of Education, Department of Adult vocational Training, Division for lifelong learning, 2007. – 34 p.
5. Education and Training 2010: Progress Report (November 2003.) / European Commission – Brussel: Directorate-General for Education and Culture, 2003. – 57 p.
6. Laursen P. F. Educating the Authentic Teacher / Per Fib? k Laursen // Lindgren, Ulla: A Nordic Perspective on Teacher Education in a time of Societal Change: contributions from a Nordic conference that focused on the professional teacher role. – Umea University Publ., 2006. – P. 65-76.
7. Ross A. Hvad er Demokrati? (What is Democracy?) / A. Ross // Koch H. and Ross A (eds): Nordisk Demokrati. – Copenhagen: Westerman. – 1949. – 316 p.
8. Schou L. R. Democracy in Education / Lotte Rahbek Schou // Studies in Philosophy and Education. – 2001. – № 20. – P. 317-329.
9. Undervisningsministeriet (1993) Lov nr. 509 af 30. juni 1993 om folkeskolen. (Act on the Folkeskole) / Danish Ministry of Education. – Kobenhavn: Ministry of Education Publ., 1993.

Матеріал надійшов до редакції 13.01. 2009 р.

Роляк А. О. Роль и функции учителя в современном образовательном пространстве демократической Дании.

Статья посвящена определению роли учителя в современном датском обществе. На основе анализа международных и национальных документов, посвященных педагогическому образованию в Дании, автор обосновывает основные функции учителя современной датской школы и предлагает характеристику их изменениям.

Rolyak A. O. Teachers' Role and Functions in Educational Environment of Modern Democratic Denmark.

The article deals with the determination of the teachers' role in the modern Danish Society. On the basis of analysis of the main international and national documents on teacher training, the author formulates distinctive features of the modern teachers' functions and characterises their transformations according to the European tendencies.